

HARP KAZANÇLARI VERGİSİ'NDE MUAFİYET DURUMU VE UYGULAMASI

EMİR BOSTANCI*

ÖZ

Tarihteki diğer savaşlarda olduğu gibi getirdiği ekonomik yıkımla beraber 1. Dünya Savaşı da (hatta büyüklüğü ile doğru orantılı olarak daha fazla sayıda insana) ekonomik fırsatlar sunmuş ve olağanüstü kazançlar elde edilmesini sağlamıştır. Birçok ülke gibi Osmanlı Devleti, Ankara Hükümeti ve daha sonraki yeni Türk Devleti buna karşı aldıkları kararlar ile bu savaş zamanı kazançlarını vergilendirmeye çalışmışlardır. Böylece tek seferde alınan Harp Kazançları Vergisi ortaya çıkmıştır.

Bu verginin önemli bir vechesi muafiyet uygulaması olmuştur. Diğer birçok vergide olduğu gibi bu vergide de bazı durumlarda hem yerli hem yabancı devlet tebaası olan şirketlere, kişilere veya bölgelere gerekli görüldüğü takdirde muafiyet uygulanmıştır. Bu uygulama Lozan Anlaşması'nın öncesi ve sonrasında olduğu gibi zamana ve koşullara göre farklılık göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Harp Kazançları, Muafiyet, Yerli Ve Yabancı Tebaa, Osmanlı Devleti, Ankara Hükümeti, Lozan Anlaşması.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi A.B.D., bostanci.emir11@gmail.com

SITUATION AND PRACTICE OF EXEMPTION IN TAX OF WAR EARNINGS

ABSTRACT

Like any other wars in history, the First World War brought economic opportunities (even much more people directly proportionate to size of war) along with economic devastation and made enable to have extraordinary gains. Like several other countries, Ottoman Empire, Ankara Government and later new Turkish State tried to tax these extraordinary gains by taking some decisions. Thus, tax of war earnings which was collected for one time only occurred.

One of the most important aspects of this tax was practicing exemption. As in lots of other taxes, in some conditions companies, individuals or regions that were domestic or foreign subjects (citizens) could be exempt from the tax if it was regarded necessary. This practice showed some alterations by different conditions and times such as changes before and after Treaty of Lausanne.

Keywords: Tax, War Earnings, Exemption, Domestic or Foreign Subjects, Ottoman Empire, Ankara Government, Treaty of Lausanne.

GİRİŞ

I. Dünya Savaşı'ndan, dâhil olan her devlet gibi hatta daha da fazla olarak Osmanlı Devleti ekonomisi de zarar görmüştür. Ordunun tüketim ihtiyacının artması ve çoğu alanda üretimin azalması veya orduya kaymasıyla beraber ülkede arz-talep dengesi bozulmuştur. Bu durumda stokçuluk ve spekülasyonculuk artmıştır. Savaşın getirdiği bu olağanüstü hali değerlendiren ve bunun üzerinden normalden fazla kazanç sağlayan fertler veya şirketler ortaya çıkmıştır. Bu kazanç gelir eşitsizliğini artırırken, savaş zenginleri ortaya çıkarmış ve aynı zamanda toplum üzerinde sosyo-ekonomik olumsuz etkiler bırakmıştır. Bu durumu engellemek için Osmanlı Devleti de diğer birçok devlet gibi olağanüstü harp kazançlarından vergi almıştır. I. Dünya Savaşı'nda her iki taraftaki devletlerde iâşe ve harp levazımı işlerini alan veyahut mahsulâtın kıymeti ve nakliye vasıtalarının eksikliği yüzünden ticarete vurgunculuğa (ihtikâra) fırsat bulan tüccar ve sairenin büyük servetler elde ettiklerinin görülmesi üzerine her devlet başka bir usul altında ve muhtelif ölçülerde bu vergiyi meydana getirmişlerdir. “Yazında, ek vergi, olağanüstü vergi, olağan dışı vergi olarak adlandırılan bu vergi uygulamaları, olağanüstülük arz ettiği varsayılan bir ekonomik durumun sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle, üstesinden gelinmesinde sıkıntı çekilen ekonomik ve sosyal nitelikteki olaylar ile karşılaşılan olağanüstü koşulların yol açtığı finansman ihtiyacının giderilmesi bakımından, ek veya geçici nitelikteki vergi uygulamalarının birer can simidi niteliği taşıdığı görülmektedir.”¹

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nde “Harp Kazançları Vergisi” adı altında olağanüstü olarak toplanan verginin muafiyet uygulaması ele alınmıştır. Bu yazının ana amacı hangi durumlarda, kimlerin bu vergiden muafiyet hakkı elde etmiş olması ve böylece uygulamadaki bir yönün anlaşılmasıdır. Bu nedenle Harp Kazançları Vergisi Kanunnamesi'nin muafiyet faslıyla beraber fiili uygulamalar da incelenmeye çalışılmıştır.

Bu yazıda daha çok birincil kaynaklar kullanılmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden yararlanılmıştır. Harp Kazançları Vergisi hakkında kararname için ise Düstur (II. Tertip, C 11, s. 495-512) esas kaynak olarak itihaz edilmiştir. Ayrıca TBMM zabıt cerideleri ve resmi gazete de yararlı olmuştur. Bunun yanında bu vergi ile alakalı muafiyet uygulaması kısmının daha kısıtlı tutulduğu yeni neş-

1 Gökçen Uzer Çengelci, **Türkiye'de Olağan Dışı Dönemlerde Vergilendirme (Anayasal Vergilendirme İlkelerine Uygunluk Açısından Bir İrdeleme)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2010, s. 7.

redilen bir de makale vardır² ve birkaç kitapta küçük bir bölüm olarak yer almıştır. Bu kitapların başlıcaları: Zafer Toprak, **Milli İktisat 1982**, s. 302-303, **Atatürk Dönemi Maliye Politikası 1. Kitap** (Cihan Duru vd.) 1982, s. 230, Vedat Eldem, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**, 1994, s. 92-94.

Yazının işleyişinde konunun daha iyi anlaşılması için önce kısaca vergi hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra ise kanunnameye yer alan muafiyet faslına geçilmiş ve son olarak vergideki farklı gruplara uygulanan muafiyet uygulamalarına bakılmıştır.

1. HARP KAZANÇLARI VERGİSİ

Avrupalı Devletlerde tüccarların kayıtlarının ve defterlerinin düzenli olması ve bankalarda hesabı carileri bulunmasından dolayı bir fert veya şirketin harp içinde ne kadar gelir elde ettiğini tayin etmek Osmanlı Devleti'ne nispetle kolay olmuştur. Bu gelirlere bir verginin daha erken bir tarihte konulması da bu devletlerin büyük gelir elde etmesini sağlamıştır³. Örneğin, Almanya'da buna benzer bir vergi Osmanlı Devleti'nden üç yıl önce, 1916'da yürürlüğe sokulmuştur⁴.

Osmanlı Devleti'nde ise harbin sonlarına isabet eden geç bir zamanda, bu vergi yürürlüğe konulmaya ve bu geç kalınmayı telafi için geriye doğru işletilmeye çalışılmıştır. Normal şartlarda, "Osmanlı hukuk sisteminde Kavanin ve Nizamatin Usul-i Neşir ve İlanı hakkındaki 18.07.1327 (1911) tarihli Kanununun 5. maddesi uyarınca hiçbir kanunun geriye yürümeyeceği hüküm altına alınmıştır."⁵ Fakat olağanüstü koşullarda bu durum geçerli görülmemiştir.

Mükelleflere hesaplarını tanzim için fırsat vermek üzere 4 Nisan 1918 tarihinde sekiz maddeden oluşan "Harp Kazançları Vergisi'nin Temin-i Tahsili İçin Tedabir-i Evveliyeye Muhtevi Kanun" kabul edilmiştir⁶. Ancak savaş

2 Ali Rıza Gönüllü, "I. Dünya Savaşı Sonundan Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kadar Harp Kazançları Vergisi (1919-1925)", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S 42, Konya, Güz 2017, s. 470.

3 Vedat Eldem, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**, TTK Basımevi, Ankara, 1994, s. 94.

4 Zafer Toprak, "Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı Finansmanı ve Para Politikası", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, 1979-1980, s. 206. Her ne kadar bu vergi iyi bir gelir sağlamışsa da enflasyon sonucu reelde başarılı olamamıştır.

5 Can Barlas Arslan, "Birinci Dünya Savaşı ve Harp Vergisi", **Akademik Bakış Dergisi**, S 56 (Eylül-Ekim 2016), s. 81.

6 **Düster**, 2. Tertip, C X, s. 422-424.

yıllarında vergi tasarısı yasalaşamamış, İttihatçıların düşmesi üzerine, bir ölçüde İttihatçı eşrafa karşı kullanılmak üzere⁷ ancak 14 Aralık 1919 tarihinde kırk maddelik “Harp Kazançları Vergisi Hakkında Kararname” neşredilebilmiştir⁸. Mükelleften alınacak beyanname doğrultusunda, net kazançtan savaş öncesi üç yılın ortalama kârı 1916, 1917 ve 1918 yılı ile karşılaştırılarak, geriye kalanı Harp Kazançları Vergisi'ne tabi tutulacak ve bir defaya mahsus “fevkalade-i temettü” üzerine tarh olunacaktır (Madde I). Bu vergi daha çok zenginlerden alındığından dolayı halk tarafından da desteklenmiştir⁹.

Vergi bu kararnameler mucibince tarh edilmiş ise de millî hükümetin teşkil edilmesine kadar mütarekenin ilânı ve işgallerin yol açtığı zararlarla Devlet anarşi içinde kaldığından verginin tahsiline dair önemli bir başarı sağlanamamıştır. Büyük Millet Meclisinin kabul ettiği 25 Ekim 1920 tarihli kanun gereğince bu verginin tahsiline karar verilmiş ise de¹⁰ vergi ile mükellef fertlerin pek çoğunun işgal sahasında kalmasından ve harp durumu sebebiyle mükelleflerin vaziyet ve servetlerinde büyük değişiklikler meydana geldiğinden, bu vergiden vaktiyle büyük bir fayda elde edilememiştir. Bu vergiden 1921 senesinde 160 000 lira, 1922 senesinde 403 000 lira gelir elde edilmiştir¹¹. İzmir ve civarının geri alınması ve İstanbul'un yurda geri katılması üzerine bu bölgelerde de tahsile başlanmış ve 1923 senesinde ise 764 000 lira gelir sağlanmıştır¹². 1925 yılında bu rakam 2.500.000 liraya çıkmıştır¹³.

Bu vergi herkesten kayıtsız şartsız alınmamış, gerekli durumlarda bazı şahıslar, şirketler ve bölgeler vergiden muaf tutulmuşlardır. Bu muafiyetler kararnamede açıklanmışlardır. Muaf tutulmayan bazıları ise bunun için talepte veya itirazda bulunmuşlardır. Bu talep ve itirazlar değerlendirilerek kabul veya reddedilmişlerdir.

7 Zafer Toprak, **Türkiye’de Milli İktisat (1908-1918)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1982, s. 303.

8 **Düstur**, 2. Tertip, C XI, s. 495-511.

9 Cezmi Tezcan, **Tekalif-i Harbiye Ve Tekalif-i Milliye Örneklerinde Savaş Dönemleri Mâli Politikaları**, Ankara Üniversitesi Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2005, s.34.

10 **Düstur**, 3. Tertip, C I, s. 106 .

11 Cihan Duru vd., **Atatürk Dönemi Maliye Politikası: Mondros’tan Cumhuriyet’e Mali ve Ekonomik Sorunlar**, Tisa Matbaacılık, Ankara, 1982, s. 315.

12 Duru, **a.g.e.**, s. 372.

13 Hasan Türkal, “Türkiye’de 1923-1930 Yılları Arası Bütçe Politikası ve Uygulamasının Vergi Politikası ve Uygulaması Açısından Değerlendirilmesi”, **Amme İdaresi Dergisi**, C 44, S 3, Ankara, Eylül 2011, s. 91.

2. HARP KAZANÇLARI VERGİSİ KARARNAMESİ'NDE MUAFİYET

Vergiden kimlerin muaf olacağı Kararname'nin birinci faslında açıklanmıştır. Bu fasıl, iki madde (2. ve 3. maddeler) ve on iki fıkradan meydana gelmiştir. Bu on iki fıkra 2. maddenin içerisinde yer almakta olup faslın büyük kısmını oluşturmuştur¹⁴.

Maddenin birinci fıkrası ziraat ile uğraşanları kapsamaktadır. Buna göre dükkân veya mağaza açmaksızın, mahsulatını çiftliğinde, şehirlerde, kasabalarda ve pazar yerlerinde satan çiftlik sahipleri ile bir sene içerisinde satmış oldukları tütün tutarı 100 liradan az olan ve başkaca ziraat ve hayvancılıkla uğraşan mandıra sahipleri, çobanlar, bağcılar ve bahçıvanlar vergiden muaf tutulacaktır.

İkinci fıkrada devlet memurları ve diğer sabit geliri olanlar ve üçüncü fıkrada ise (hamallar, arabacılar ve muhtelif limanlar arasında taşımacılık yapan kayıkçılar hariç olmak üzere) kendi el emeği ile gelirini sağlayan bilumum amele ve işçiler muaf tutulmuştur.

Dördüncü fıkrada çeşitli alanlardaki meslek grupları muaf tutulmuştur. Kitap ve gazete yazarları; ressam, heykeltıraş ve bestekâr (kompozitörler) olan sanatkarlar; hekimler, cerrahlar, ebeler, dişçiler ve veteriner gibi sağlık alanında çalışanlar; mühendisler ve mimarlar ile avukatlar; ilim ve fen alanlarında geçimini sağlayan herkes bu vergiden muaf tutulmuştur. Fakat avukatların hukuk müşavirliği ücreti olarak herhangi bir müesseseden bir sene içerisinde aldığı tutar 500 liradan fazla ise harp kazancı sayılacağı gibi mühendislerin ve mimarların da bir inşaattan kazandıkları miktarın 5000 lirayı geçmesi durumunda fazlası vergiye dâhil edilmiştir.

Beşinci fıkrada, yazarlar gibi matbaacılar da vergiden muaf tutulmuştur. Altıncı, yedinci, sekizinci ve dokuzuncu fıkralarda ise taş ocağı işletenler, aşar ve sair vergi mültezimleri, balıkçılar, işletim bedeli senelik 4.000 kuruşu geçmeyen değirmen işletenler muaf tutulmuştur.

Onuncu fıkra ise köy yerleşimleri hakkındadır. Bu fıkraya göre nüfusu 2000'den az olan köy sakinleri vergiden istisna tutulmuştur. Fakat konumundan dolayı fazladan gelir sağlayan sahil ve demiryolu istasyonlarında bulunan köyler bu fıkranın kapsamına alınmamışlardır.

14 **Düster**, 2. Tertip, C XI, s. 495-496.

On birinci fıkrada I. Dünya Savaşı sırasında düşman tarafından işgal edilen yerlerden göç edenler veya zorla ettirilenler ile bu yerlere tehcir ettirilen muhacirlerin muafiyeti yer almaktadır.

İkinci maddenin son fıkrası olan on ikinci fıkrada ise yangın ve hayat sigortası yapan şirketler muaf tutulmuştur.

Muafiyet faslının son maddesi olan üçüncü maddede, harp esnasında yapılan borçlara tahsis edilen fevkalade gelirler harp kazançları vergisinden istisna tutulmuştur.

İleride gelecek olan hayır müesseseleri gibi bazı kurumlar veya yabancı devlet tebaalarının durumları bu fasılda belirtilmemiş ancak alınan meclis kararları ile muafiyet durumları açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu durum, vergiye karşı yapılan muafiyet talepleri ile ortaya çıkmıştır. Hem Osmanlı Devleti döneminde hem de yeni Meclis döneminde, yerli veya yabancı şirketler, kurumlar veya kişilerden birçok istisnai muafiyet talebi olmuştur.

3. MUAFİYETİN UYGULANMASI

3.1. Osmanlı ve Türkiye Tebaası Olanlara Muafiyet Uygulaması

Hem Osmanlı Hükümeti hem Ankara Hükümeti dönemlerinde, Harp Kazançları Vergisi'nden istisna olmak için çeşitli bölgelerden ve şirketlerden devlete dilekçeler gelmiştir. Bu taleplerin çeşitli nedenleri vardır. Muafiyet taleplerinin bir kısmı kabul edilirken bir kısmı çeşitli gerekçeler ile reddedilmiştir.

Aydın İncir Müstahsiller Şirketi, kooperatif bir şirket olduğu ve karının tamamını ortaklara dağıttığı gerekçesiyle muafiyet talebinde bulunmuştur. Bu talep, 4 Nisan 1918 Tarihli "Harp Kazançları Vergisi Temin-i Tahsili İçin Tedabir-i Evveliyeye Muhtevi Kanun"un 1. Maddesine göre kooperatif şirketlerin de bu vergiye tabi olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir.¹⁵ Bunun dışında Adanalı fabrikatörler de 23 Mart 1920'de kendilerinden Harp Kazançları Vergisi istenmesi üzerine 31 Mart'ta itiraz ederek, muafiyet talebinde bulunmuşlardır. Gerekçe olarak ise, savaş yıllarının verdiği zarar ve bu savaş zararları nedeniyle yararlandıkları "Teşvik-i Zayi Kanunu" gösterilmiştir. Ancak bu itiraz kabul edilmemiştir çünkü fabrikalar Harp Kazançları Vergisi Kanunnamesi'nin muafiyet faslında yer almamıştır. Ayrıca "Teşvik-i

15 **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), 4546.340908., 14 Ağustos 1919 tarihli Şura-yı Devlet kararı.

Zayı Kanunu” savaştan zarara uğramış fabrikaları, olağanüstü kazançlardan değil, gelir vergisinden muaf tutmuştur¹⁶. Bu olumsuz cevaplar çok sağlam ve gerekli bir mazeret olmadığı müddetçe, kanunnameye uygun hareket edilip muafiyet faslının kapsamında yer almayan muafiyetlere imkân verilmediğini göstermiştir. Başka bir örnekte ise Konya’dan Harirler Anonim Şirketi Müdürü Hakkı ve rüfekası, Harp Kazançları Vergisi’nin “henüz teşekkül etmekte olan ticarethanelerini buhran-ı iktisadiyeye sevk edecek mahiyette olduğuna dair” 19 Şubat ve 5 Mart 1920 tarihlerinde iki tane telgraf göndermişler ve muafiyet talep etmişlerdir¹⁷. Yeterli bulgu olmadığı için bu talebin kabul edilip edilmediği bulanamamıştır.

Sadece şirketler değil, bölgeler de umumi muafiyet için devlete başvurmuştur. Bu başvurularda genellikle devlet umumi muafiyete değil, sadece gerekli ferdi muafiyetlere izin vermiştir. Mesela, Maraş’ta Fransız ve Ermeni işgali nedeniyle zarara uğrayanlara ve kanunnamenin 2. Maddesi 11. Fıkrası¹⁸ kapsamında muhacirlere 10 Mayıs 1921’de muafiyet vermiştir. Maraş bidayet Tarh Komisyonu ise TBMM’den, zararın dolaylı veya dolaysız umumi olması dolayısıyla bütün Maraş halkı için muafiyet talep etmiş¹⁹ fakat bu talebe Kavanin-i Maliye Encümeni tarafından kabul edilmemesi yolunda mazbata verilmiş ve bu mazbata Mecliste kabul edilerek muafiyet talebi reddedilmiştir.²⁰ Diğer bir örnek ise Denizli halkının muaf olması için Denizli mebusu Haydar Rüştü Bey ve arkadaşlarının verdiği önerge dir. Benzer şekilde neden olarak işgallerin verdiği zararlar gösterilmiştir. Maraş örneğinde olduğu gibi Meclis tamamen bir bölgenin muaf olmasına sıcak bakmamış ve sadece “zarar ve ziyasını ispat edenlerin” muaf olmasına karar vermiştir.²¹ Ayrıca Düzce tütün üreticileri de, harp zamanının yüksek fiyatları, işgücünün askere alınması ve Yunanlıların tütünleri ellerinden alması sebepleriyle muafiyet talebinde

16 **BOA**, Dâhiliye, İdare-i Umumiye (DH. İ.UM.).3.1.26., 2 Mayıs 1920 tarihli Maliye Nezareti tarafından Dahiliye Nezareti’ne gönderilen yazı.

17 **Meclisi Ayan Zabıt Ceridesi**, Devre IV, İçtima senesi 1, C 1, 18 Mart 1336 (1920), s.205.

18 2. Madde 11. Fıkra: Son harpte düşm tarafından işgal edilen mahallerden hicret edenler ile alel-ıtlak ahir mahallere nakil ve tehcir edilenler (muafıtr).

19 **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, Fon No: 30.18.1.1 Yer No: 5.33.11, 21 Ekim 1922 tarihli Maliye Nezareti tarafından İcra Vekilleri Heyeti’ne gönderilen yazı.

20 **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre : II, İçtima Senesi: 3, C 25, 17 Mayıs 1926, s. 194-195.

21 **BCA**, Fon No: 30.10.0.0 Yer No: 6.31.21, 11 Ekim 1923 tarihli İcra Vekilleri Hayeti tarafından TBMM Riyaseti’ne gönderilen yazı.

bulunmuşlardır²². Bu talebin sonucunu gösteren herhangi bir belge bulunamamıştır. Bu başvurular, muafiyet talebinin nedeni olarak çoğunlukla savaşın ve işgallerin etkilerinin gösterilmesi ve bu etkilerin dönemi nedeniyle, daha çok Osmanlı Devleti'ne değil, 1920 sonlarından itibaren daha etkili olan ve Anadolu'yu daha çok temsil eden Ankara Hükümeti'ne yapılmıştır.

Sadece muafiyet için değil, vergi ödeme tecili yani ertelenmesi için de başvurular yapılmıştır. Bu erteleme istekleri de muafiyet taleplerinde olduğu gibi ekseriyetle savaş ve işgallerin verdiği zarardan dolayı olmuştur. Bozüyük halkı Yunan işgali ile maddi ve manevi zarara uğradıkları gerekçesiyle 3-4 ay erteleme talep etmişlerdir²³. Tekirdağ'daki Şarköy Mahalli İdare Meclisi ise savaş sırasında ihracat ve ticaretten mahrum olmaları dolayısıyla muafiyet talep etmiş fakat sadece erteleme elde edebilmişlerdir²⁴. Ayrıca verginin tahsilinin umumi olarak ertelenmesini talep edenler de olmuştur²⁵.

Harp Kazançları Vergisi Kanunnamesi'nin muafiyetten bahseden faslında hakkında madde olmamasına rağmen hayır kurumları da Harp Kazançları Vergisi'nden muaf tutulmuşlardır. Nedeni ise bu kurumların hasılatının hayır işlerine harcadığı, dolayısıyla maddi ve şahsi bir menfaat elde edilmesidir. Bu kurumlardan para alınması, savaş zamanının olağanüstü şartları nedeniyle menfaat sağlayanlardan alınan Harp Kazançları Vergisi'nin kararnamesinin ruh ve maksadına muvafık görülmemiştir²⁶. Bu nedenlerle Muafiyet faslında değinilmese de hayır kurumları, kararnamenin 4. maddesinin 12. fıkrasına dayanılarak muaf tutulmuşlardır²⁷. Buna en iyi örnek Hilal-i Ahmer

22 **BOA**, DH.İ.UM.3.1.52., 10 Şubat 1920 tarihli İdare-i Umumiye-i Dahiliye Müdüriyeti tarafından Maliye Nezareti'ne gönderilen yazı.

23 **BCA**, Fon No: 30.10.0.0. Yer No: 136.974.1., 26 Ocak 1923 tarihli Umur-ı İktisadiye Vekaleti tarafından İcra Vekilleri Heyeti'ne gönderilen yazı.

24 **BOA**, DH.İ.UM.3.1.59., 15 Mart 1920 tarihli Adana Valisi tarafından Dahiliye Nezareti'ne çekilen telgraf.

25 **Cumhurbaşkanlığı Arşivi(CA)**, Ebis No: 01004343 Belge No: 1 Fihrist No: 29, 23 Kasım 1920 tarihli TBMM Kastamonu mintikası istiklal Mahkemesi azasından Kozan mebusu Doktor Fikret Bey Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne gönderdiği telgrafta, Harp Kazançları Vergisi Kanunu'nun tatbikinin halk üzerinde kötü etki bırakmasından kaynaklanacak maddi ve manevi sorumluluklara iştirak edilemeyeceğini belirtmiştir.

26 **BCA**, Fon No: 30.10.0.0. Yer No:135.968.5., 14 Ocak 1924 tarihli Baş Vekalet tarafından TBMM Riyaseti'ne gönderilen yazı.

27 Fıkra şöyledir: "Umur ve müessesat-ı hayriyeye vuku bulan teberruat ve ianat masraf kaydedilmiş ise makbuldür."

Cemiyeti'dir. Ocak 1924'te cemiyetten 376 lira 90 kuruş vergi talep edilmesi üzerine, İstanbul Defterdarlığı'na itiraz evrakı gönderilmiştir. Kanunname'de madde olmaması nedeniyle konu bir süre tartışılmış ve mesele hakkında Kavanin-i Maliye Encümeni bir mazbata yazmıştır. Bazı azaların itirazı ile beraber kurumun sermayesinin maksadının menfaatsiz kazanç olması ve bütün kazançların hayır işlerine harcanması nedeniyle bu kurumdan vergi alınmamasına karar verilmiştir²⁸.

Bunun yanında bütün hayır kuruluşları ve mallarının muafiyeti kayıtsız şartsız kabul edilmemiştir. Lozan'da da delege olan Hahambaşı Haym Naum'a ait bir binadan vergi istenmiştir. 1 270 lira harp kazançları vergisi tarh ve tahakkuk ettirilmesi üzerine vergi matruha karşı mezkûr müessese müdürü Anjel imzasıyla itiraz dilekçesi yazılmıştır. Naum da binanın kendi üzerinde görülmesine rağmen binayı kendisinin değil, Yahudi cemaatinin aldığını ve gelirinin hahamhaneye ait olduğunu belirterek itirazda bulunmuştur²⁹. Bu konu da Mecliste tartışılmış ve mesele Hilal-i Ahmer ile mukayese edilmiştir. Sonuç olarak, bu mukayesenin yanlış olduğu ve hayır kurumu olan Hilal-i Ahmer ile Haym Naum'un şahsi servetinin aynı istisnadan yararlanamayacağı kararına ulaşılmıştır. Ayrıca böyle bir istisnanın suistimale kapı açacağı ve vergiden kaçmak için bir takım Ermeni ve Rum müesseselerinin ortaya çıkacağı savunulmuştur. Sonuç olarak Haym Naum'un binası hayır müessesesi görülmemiş ve itirazı reddedilerek vergi alınmasına karar verilmiştir³⁰. Ali Rıza Gönüllü, makalesinde farklı bir sonuca varmış ve Haym Naum'un ve bu gibi müesseselerin muaf tutulduğunu belirtmiştir³¹. Fakat mezkûr belgede "Harp Kazançları Vergisi alınmaması lazım gelmeyeceği heyet-i umumiyenin 22.3.1926 tarihinde...75. İçtimaının 1. celsesinde karar kılındı"ğına dair olan ifade meseleyi açıklamaktadır.

28 **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre II, İçtima Senesi, C 2 8/1, 10 Nisan 1924, s. 542-543.

29 **BCA**, Fon No: 30.10.0.0 Yer No: 80.525.9, 5 Nisan 1926 tarihli Baş Vekalet tarafından Maliye Nezareti'ne gönderilen yazı.

30 **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre II, İçtima Senesi 3, C 23, 22 Mart 1926, s. 301-302; **BCA**, Fon No: 30.10.0.0 Yer No: 80.525.9-2, 23 Mart 1926 tarihli TBMM Reisi tarafından Baş Vekale'te gönderilen yazı.

31 Gönüllü, a.g.m. s. 468-469.

3.2. Yabancı Ülkelerin Tebaası Olanlara Muafiyet Uygulaması

3.2.1. Osmanlı Hükümeti Dönemi

Harp Kazançları Vergisi Kanunnamesi'nin muafiyet faslında geçmeyen bir diğer konu yabancı devlet tebaası olanların durumlarıdır. Osmanlı Hükümeti Dönemi'nde önce savaş sonra mütareke dönemi olması sebebiyle vergi tam olarak uygulanamamıştır. Bu durumu yabancı devlet tebaası meselesi daha da karmaşıklştırmıştır. Bunun üzerine Maliye Nezareti Sadaret'e bu tebaalardan Harp Kazançları Vergisi alınıp alınamayacağını sormuştur.³² Meclis-i Vükela'nın kararı ise yabancıların da vergiye dâhil olması için alakadar devletlerin nezdinde teşebbüs yapılmasıdır³³.

Bu teşebbüslerin başarılı olduğu söylenemez. Bunun en büyük sebebi mütareke ile beraber tekrar geri getirilen kapitülasyonlardır. Yerli tebaadan bile zor vergi toplandıdığı bir dönemde yabancı tebaadan vergi toplanması olanaksız hale gelmiştir.

Osmanlı Hükümeti'ni meşgul eden diğer bir mesele de İranlılardan verginin alınıp alınmamasıdır. İran Sefareti, 24 Şubat 1920 tarihinde Bab-ı Ali Hukuk Müşavirliği'ne bir tahrir göndermiş ve İran tebaası olanlar için vergi muafiyeti talep etmiştir. Müşavirlik meseleyi Maliye Nezareti'ne sormuş ve Nezaret de 14 Mart 1920 tarihinde Bab-ı Ali Hukuk Müşavirliği'ne gönderdiği tezkerede “İran vatandaşları eski antlaşmaların geçerli olduğu dönemlerde bile, Memalik-i Osmaniye'de vergiler hakkındaki muafiyetten istifade etmemiştir. Devletler Genel Hukuku da, vergi yönünden İran vatandaşlarını Osmanlı vatandaşı yerine koymaktadır. Bu nedenle 14 Aralık 1919 tarihli Harp Kazançları Vergisi Kararnamesi ile ihdas olunan Harp Kazançları Vergisi'ni ödemeye mecburdurlar. Bununla beraber bazı sebeplerden dolayı, verginin tahsil edilmesi bilahare başlanılmak üzere tehir edilmiştir. Bu durumun İran tebaasına da teşmil edilmesinde hiçbir mani bulunmamaktadır.” cevabını vermiştir³⁴.

32 BOA, BEO.4600.344990/2, 15 Kasım 1919 tarihli Maliye Nezareti tarafından Sadaret'e gönderilen yazı.

33 BOA, BEO.4600.344990/1, 16 Kasım 1919 tarihinde Sadaret tarafından Maliye Nezareti'ne gönderilen cevap.

34 Ali Rıza Gönüllü, a.g.m., s. 470.

3.2.2. Lozan Anlaşması'na kadar Ankara Hükümeti Dönemi

Ankara Hükümeti'nin Harp Kazançları Vergisini yeniden kabul etmesine rağmen yabancı tebaalardan vergi alınması meselesi ilk başlarda bir sorun olmamıştır. Anadolu Hareketi'nin zaferi ve çoğu yabancı şirketin yer aldığı İstanbul'un yeniden etki altına alınmasının başlanmasıyla beraber mesele sorun olmaya başlamıştır. Lozan görüşmeleri devam ederken, Müttefiklerden başta gelir vergisi olmak üzere birçok borcun ve verginin tahsil edilmek istenmesi soruna yol açmıştır. Özellikle İstanbul'dan vergi tahsillerinin zorlaşması ve vergi memurlarının buna karşı sertleşmeleri üzerine bu devletlerin baş tercümanlarından şikâyetler gelmiştir.³⁵ Aynı dönemde, İstanbul'da bir şirketten Harp Kazançları Vergisi talep edilmesi üzerine de Britanya, Fransa ve İtalya Komiserlikleri itiraz etmiş ve (İngiliz yüksek komiseri ve Lozan'da temsilci olan) Horace Rumbold aracılığı ile İstanbul Murahhası Adnan Bey'e İtilaf Devletleri tebaalarından vergi alınmaması talebini havi bir telgraf gönderilmiştir. Görüşmelerin devam ettiği bir sırada kapitülasyonvari olan bu talep dikkat çekicidir. Bu durum İtilaf Devletleri'nin sahip oldukları ekonomik ayrıcalıklarından kolay kolay vazgeçmeyeceklerinin bir göstergesidir. Buna karşı Türkiye tarafından gelen cevap, toplanan verginin yeni bir vergi olmadığı, geçmiş yıllara ait bir vergi olduğu gerekçesiyle bu şirketlerin yapılacak olan muahedeye kadar muaf olmayacağı şeklinde olmuştur. Bu durum Türkiye açısından sadece ekonomik değil, siyasi olarak da önemli sayılmış ve vergi kanununun (ve tabii diğer kanunların) tatbiki için hür ve müstakil olduklarının göstergesi olarak kabul edilmiştir³⁶.

Son olarak Lozan görüşmeleri sırasında baş murahhas olan İsmet (İnönü) Paşa ile Hariciye Vekâleti arasında Harp Kazançları Vergisi üzerine fikir ayrılığı meydana gelmiştir. Paşa Muahede-i sulhiye projesinin 75. Maddesine göre verginin alınamayacağını belirtmiş, Hariciye ise buna karşı maddenin yalnız temmettu vergi bakayasının affına şamil olduğunu ve Harp Kazançları Vergisi'nin temettu olmadığını savunmuştur³⁷. Yani söz konusu maddenin

35 CA, Ebis No: 01003966 Belge No: 1 Fihrist No: 25, 14 Mayıs 1923 tarihli İstanbul Murahhası Adnan Bey tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazı.

36 BOA, Hariciye Murahhaslığı (HR.İM.) 69.64, 31 Mart 1923 tarihli Hariciye Nezareti tarafından İstanbul Murahhaslığı'na gönderilen yazı; BOA, HR.İM.17.154, 26 Mart 1923 tarihli İstanbul Murahhaslığı tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazı.

37 CA, Ebis No: 01004232 Belge No: 75-76 Fihrist No: 9/126-127, 14 Temmuz 1923 tarihli İsmet Paşa tarafından Hariciye Nezareti'ne çekilen telgraf; CA, Ebis No: 01004232 Belge No: 75-76 Fihrist No: 9/128, 15 Temmuz 1923 tarihli Hariciye Nezareti tarafından İsmet Paşa'ya çekilen telgraf.

mezkûr vergiyi değil, gelir vergisini kapsadığına dair fikir yürütmüştür. Lozan Anlaşması ile İsmet Paşa'nın haklı olduğu ortaya çıkmış ve bu vergi de kapsama alınmıştır.

3.2.3. Lozan Anlaşması Sonrası

İtilaf Devletleri'nin tebaalarından Harp Kazançları Vergisi alınması meselesi Lozan Anlaşması'nın imzalanmasından sonra da tartışma konusu olmaya devam etmiştir. Bu devletler, Lozan Anlaşması'nın 69. Maddesine dayanarak tebaalarının vergiden muaf olduklarını iddia etmişlerdir. Ankara ise vergiyi talep etmeye devam etmiştir.

Lozan'ı izleyen aylarda İtilaf Devletleri'nin temsilciliklerinden muafiyete dair dilekçeler ve notalar gelmiştir. Mesela, Eylül 1923'te merkezi Paris'te bulunan Orosdi Back Şirketi'nin Adana şubesinden 10.000 lira vergi talep edilmesi üzerine, Fransa Yüksek Komiserliği'nden bu durumun 69. Maddeye uygun olmadığını savunan bir telgraf gönderilmiş ve talebin geri çekilmesi istenmiştir³⁸. Bunun gibi birçok yabancı şirket ve şahıs kendi temsilcilikleri aracılığı ile bu vergiden muaf olmak için uğraş vermişlerdir. Kasım 1923'te ise İtalyan tebaası Luigi Perini'den vergi talep edilmiş ve 14 Kasım'da İtalyan Komiserliği tarafından mezkûr madde gerekçe gösterilerek itiraz edilmiştir³⁹. 20 Kasım'da da Beyoğlu'nda sineması bulunan Romanya tebaasından Sigmund Wenberg Romanya sefaretı aracılığı ile istenen vergiye itiraz etmiştir⁴⁰. Bu itirazın da sonuçları yapılan çalışma sonrası maalesef elde edilememiştir.

İtilaf Devletleri'nin muafiyet için öne sürdüğü 69. madde şöyledir; “1 Ağustos 1914'te yararlandıkları rejim gereğince, Müttefik Devletler uyruklarının ve mallarının bağlı olmadığı hiçbir vergi, resim veya ek resim, 1922-1923 Bütçe yılından önceki bütçe yılları için, söz konusu uyruklardan ya da onların malları üzerinden alınmayacaktır. 1922-1923 Bütçe yılından önceki yıllar için 15 Mayıs 1923 gününden sonra vergi alınmış bulunuyor ise, işbu anlaşma yürürlüğe konulur konulmaz, bu paralar hak sahiplerine geri verilecektir. 15 Mayıs 1923 gününden önce alınan paralar konusunda hiçbir

38 **BOA**, HR.İM.81.67, 3 Eylül 1923 tarihli İstanbul Murahhaslığı tarafından Hariciye Nezareti'ne çekilen telgraf.

39 **BOA**, HR.İM.88.63, 25 Kasım 1923 tarihli İstanbul Murahhaslığı tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazı.

40 **BOA**, HR.İM.89.23, 29 Kasım 1923 tarihli İstanbul Murahhaslığı tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazı.

istemde bulunulamayacaktır.⁴¹ Buradan anlaşılacağı üzere, Müttefik Devletlerin tebaalarından 1922-23 bütçe yılına kadar olan süreler için hiçbir vergi alınmayacaktır. Harp Kazançları Vergisi de 1916, 1917 ve 1918 senelerini kapsadığı için bu maddenin kapsamında yer almıştır. 15 Mayıs 1923'e kadar alınan vergiler geri istenmemiş fakat bu tarihten sonra da bu verginin alınması engellenmiştir.

İtiraz dilekçeleri ve notaları üzerine Hariciye Vekâleti meseleyi Baş Vekâlet'e iletmış ve bir cevap istemiştir. Bunun yanında kendi fikrini de belirten Vekâlet, Lozan Anlaşması'nın 69. maddesinin Harp Kazançları Vergisini kapsamadığını savunmuş ama son kararı Baş Vekâlete bırakmıştır. Baş Vekâlet ve İcra Vekilleri Heyeti tarafından, Hariciye Hukuk Müşavirliği'nden bu durumu incelemesi ve bir rapor hazırlanması istenmiştir. Hazırlanan raporun yetersiz olması sebebiyle daha geniş tedkikli ikinci bir rapor istenmiştir⁴². Bu ikinci rapor 14 Şubat 1924'te sunulmuş ve İcra Vekilleri Heyeti de 17 Şubat'ta bir karara varmıştır. Buna göre, Müttefik Devletler tebaası olanların vergiden muaf tutulmasına karar verilmiştir⁴³.

Buna rağmen verginin bu tebaalardan alınması meselesinin tam olarak çözülemediği anlaşılmaktadır. Bu karardan iki yıl sonra Mayıs 1926'ta İstanbul Asli Mahkemesi 4. Hukuk Müşavirliği tarafından bir dava üzerine Baş Vekâlet'e ikinci bir karar olup olmadığı sorulmuş ve cevap olarak bu kararın da henüz katiyet kesbetmediği belirtilmiştir⁴⁴. Yani ortada kanun olmadığı, sadece heyetin verdiği bir karar olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar bu karar Maliye ve Hariciye nezaretlerine gönderilmiş olsa da, bazı karışıklıkların devam ettiği görülmüştür. Örneğin, Ekim 1925 gibi geç bir tarihte bile Yunan tebaası olan ve Galata'da içki deposu olan Espiro Sagarido'dan vergi istenmiştir. Atina elçiliği de buna itiraz etmiş ve İstanbul Murahhaslığı'na dilekçe vermiştir⁴⁵. Bu itiraza ne cevap verildiği bilinmemektedir.

41 İsmail Soysal, **Tarihçeleri Ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları**, C I, TTK Basımevi, Ankara, 1989, s. 110.

42 "Ecnebi Tebadan Harp Kazançlarının Adem-i İstifası Hakkında Heyet-i Vekilece Müttehiz Kararname Sureti", **Resmi Gazete**, 17 Mayıs 1924, s.3.

43 **BCA**, Fon No: 30.10.0.0. Yer No: 9.14.10., 17 Şubat 1924 tarihli kararname; **Resmi Gazete**, a.g.m.

44 **BCA**, Fon No: 30.10.0.0. Yer No: 9.14.10(19, 2), 6 Mayıs 1926 tarihli İstanbul Asli Mahkemesi 4. Hukuk Müşavirliği tarafından Baş Vekâlet'e yazılan yazı; aynı tarihli Baş Vekilin cevap yazısı.

45 **BOA**, HR.İM.169.7., 12 Ekim 1925 tarihli Atina Elçiliği tarafından İstanbul Murahhaslığı'na gönderilen yazı.

SONUÇ

Harp Kazançları Vergisi'nin, öncelikli hedef I. Dünya Savaşı'nda şartları değerlendirerek ve özellikle stokçuluk ve spekülasyonculuk ile zengin olanlar olsa da, fazladan kazanç sağlayan herkesten (muafiyet durumu hariç) alınması planlanmıştır. Böylece hem dengesiz gelir dağılımına karşı bir önlem alınmak istenmiş hem de zor durumda olan devlet kasasına kazanç sağlatılmaya çalışılmıştır.

Yukarıda bahsedildiği gibi bu vergi herkesten alınmamış, belli durumlarda muafiyet sağlanmıştır. Bu durum vergi kanunnamesinde muafiyet bahsinde açıklanmıştır. Buna rağmen, uygulamada muğlak olan veya bu fasılda hiç bahsi geçmeyen olaylar meydana gelmiştir. Ayrıca gelen itirazlar ve muafiyet talepleri de görüşülüp, kararlara bağlanmışlardır.

Arşivlerde Lozan Anlaşması'na kadar yerli tebaa ahalinin veya şirketlerin muafiyet işlerini havi belge çoğunlukta, bu anlaşmadan sonra yabancı tebaa işleri ile ilgili belgeler ağırlık kazanmıştır. Yerli tebaa olan şirketler ve bölgeler genellikle art arda olan savaşlar ile meydana gelen ekonomik sorunları neden göstererek muafiyet taleplerinde bulunmuşlardır. Bu talepler ve itirazlar genellikle, 1920 yılı sonlarına kadar Osmanlı Devleti merkezine, bu tarihten sonra ise güç ve otorite değişimi nedeniyle Ankara Hükümeti'ne yapılmışlardır.

Yabancı tebaalardan verginin muafiyeti de hem Osmanlı Devleti'ni hem de yeni kurulan Türkiye Devleti'ni meşgul eden mesele olmuştur. Lozan Anlaşması ile farklı bir evreye giren bu durumda bir karara varılmıştır. 69. maddede ile diğer geçmiş vergi borçları ile beraber Harp Kazançları da silinmiş ve yabancı tebaadan bu verginin talep edilmesi durumunda yabancı elçiliklerden pek çok itiraz gelmiştir. Bu itirazlar da ele alınmış ve genellikle haklı bulunmuşlardır.

Çoğu kanunda olduğu gibi bu kanunun da fiiliyata geçirilmesi tam olarak istenildiği şekilde olmamış ve farklılıklar meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin otorite yoksunluğu, bu devletin vergiyi toplamasını zorlaştırırken, Ankara Meclisi de savaş en azından fiili devam ettiği sürece bu vergiyi toplama sıkıntı yaşamıştır. Bu nedenle, devlet savaştan yıllar sonra bile vergiyi almaya veya en azından talep etmeye devam etmiştir.

Bu vergi incelenirken sadece kanunnameye değil, uygulamaya da bakılmıştır. Bu çalışmanın konusu muafiyet uygulaması olmuş ve bu açıdan ko-

nuya bakılmıştır. Daha önce üzerinde az durulmuş olan bu konu, alana katkı yapması umuduyla ele alınmış ve makalede Osmanlı Devleti'nin son yılları ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yılları iktisadında belirli bir yeri olan Harp Kazançları Vergisi'nin muafiyet veçhesi ve uygulamadaki durumu incelenmiştir.

KAYNAKÇA

I- Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA., BEO. 4546.340908.

_____. 4600.344990/2.

_____. 4600.344990/1.

BOA., DH. İ.UM. 3.1.26.

_____. 3.1.52.

_____. 3.1.59.

BOA., HR.İM. 17.154.

_____. 81.67.

_____. 88.63.

_____. 89.23.

_____. 169.7.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA., Fon No: 30.18.1.1 Yer No: 5.33.11.

_____. Fon No: 30.10.0.0 Yer No: 6.31.21.

_____. Fon No: 30.10.0.0 Yer No: 136.974.1.

_____. Fon No: 30.10.0.0. Yer No:135.968.5.

_____. Fon No: 30.10.0.0 Yer No: 80.525.9.

_____. Fon No: 30.10.0.0 Yer No: 80.525.9-2.

_____. Fon No: 30.10.0.0. Yer No: 9.14.10.

_____. Fon No: 30.10.0.0. Yer No: 9.14.10(19,2).

Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA)

CA., Ebis No: 01004343 Belge No: 1 Fihrist No: 29.

_____. Ebis No: 01003966 Belge No: 1 Fihrist No: 25.

____. Ebis No: 01004232 Belge No: 75-76 Fihrist No: 9/126-127

____. Ebis No: 01004232 Belge No: 75-76 Fihrist No: 9/128

II- Düstur

Düstur, 2. Tertip, C X.

_____, 2. Tertip, C XI.

_____, 3. Tertip, C I.

III- Zabıt Cerideleri

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, İçtima Senesi 2, C 8/1, 10 Nisan 1924.

_____, Devre II, İçtima Senesi 3, C 23, 22 Mart 1926 .

_____, Devre: II, İçtima Senesi: 3, C 25, 17 Mayıs 1926.

IV- Resmi Gazete

“Ecnebi Tebaadan Harp Kazançlarının Adem-i İstifası Hakkında Heyet-i Vekilce Müttehiz Kararname Sureti”, 17 Mayıs 1924, s.3.

V- Kitaplar, Makaleler ve Tezler

Arslan, Can Barlas, “Birinci Dünya Savaşı ve Harp Vergisi”, **Akademik Bakış Dergisi**, S 56 (Eylül-Ekim 2016), s. 73-83.

Çengelci, Gökçen Uzer, **Türkiye’de Olağan Dışı Dönemlerde Vergilendirme (Anayasal Vergilendirme İlkelerine Uygunluk Açısından Bir İrdeleme)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2010.

Duru, Cihan vd., **Atatürk Dönemi Maliye Politikası: Mondros’tan Cumhuriyet’e Mali ve Ekonomik Sorunlar**, Tisa Matbaacılık, Ankara, 1982.

Eldem, Vedat, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi**, TTK Basımevi, Ankara, 1994.

Gönüllü, Ali Rıza, “I. Dünya Savaşı Sonundan Cumhuriyet’in İlk Yıllarına Kadar Harp Kazançları Vergisi (1919-1925)”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S 42, Konya, Güz 2017, s. 451-485.

Soysal, İsmail, **Tarihçeleri Ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları**, C I, TTK Basımevi, Ankara, 1989.

Tezcan, Cezmi, **Tekalif-i Harbiye Ve Tekalif-i Milliye Örneklerinde Savaş Dönemleri Mâli Politikaları**, Ankara Üniversitesi Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2005, s.34.

Toprak, Zafer, **Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1982.

—————, “Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı Finansmanı ve Para Politikası”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, 1979-1980, s.205-238.

Türkal, Hasan, “Türkiye'de 1923-1930 Yılları Arası Bütçe Politikası ve Uygulamasının Vergi Politikası ve Uygulaması Açısından Değerlendirilmesi”, **Amme İdaresi Dergisi**, C 44, S 3, Ankara, Eylül 2011, s. 85-107.

